

دهسه [ا] تی زما نی شیعر له پشت زوومی (کام [را] کهی قین [س] فایه قهوه

ل [ک] [ی] نه وهی ره خنه یی

س [را] ن مح [م] د

شاعیر (قین [س] فایه ق) له شیعی (کام [را] دا) توانیویه تی به
ته کنیک [کی] نو [کام] را شیعیه کهی بکاته کارگهی وه به ره [ن]انی
و [نه] گه [کی] نو [و] ناوازه، جیاواز لهو شیعرانهی و [نه] کانی واقع به
ش [وه] یه کی راسته و [تیا] یاندا ده گو [زر] نه وه سر کاغز، ب [ئه] وهی
کار [کی] ئه و [تی] ئه فراندنیان تیا ئه نجامدرا ب [ت].

ق [نوس] فایه ق

زانای زانستی زمان و پ [له] تیک (چ [مسکی]) ب [وا] ی وایه که
وه دهسته [ن]انی زمان بونیاتیکی فیتری هه یه، یان ئه رکدار [تی] ده ماخی
مر [قه]. هه رچه نده زانراوه له چوارچ [وه]ی ده ماغدا ج [ه]وی راقه و
وه به ره [ن]انی زمان و ئاخو تن وه دید [ت]، به [ام] ئاشکراو راشکا و نییه
که چ [ن] مر [ق] تواناداریی زمانی وه دهسته [ن]ا؟ چ به مانای راقه کردن
یان وه به ره [ن]ان، ئه مه مه یدانی کارو به خشینه کانی چ [مسکیه]. (1)

نه عوم چا مسکی

تا چند زمان له ناو ده قدا زا ده بټ به سمر بابه تدا و ته نانهت به سمر ئیلهام و گیانی شاعیریشدا؟ ساته وهختی تایبه تی ئه فراندنی شاعیر تا چندک له ناو ساته وهخته ئاساییه کاندای ده بټ ته وه؟ ئایا جاراندک بابهت؛ زمان ناخاته ژر کټفی خټه وه وه به و جار به کارینا هټ که بیه وټ؟ ئه ی تا چند زمان سهر به خټی خټی هیه و جیاو به دهر له هه موو بابهت و مهوز عیبوونک ته عبیر له هه موو شته کان ده کات، ټټټټ فاکته ری گه شه وهر گرتنی جار او جټ ری کټ مه ټایه تی و ئه زموونه کانی ژیان و هه گبه ی ټټټټ رټی چنده له سهر زمان؟! ئایا زمان توانای ده شکټ به سمر دهر بټ ټټ کی ته و او و پټ او پټ بټ حاټ و دنیا نه زانراوه کان، له وانهش نه ټټ کانی دهر وون و قوټای و په ناکانی و ساته وهخته تایبهت و جیاوازه کانی؟ ئه ی گوا یا هزر تا چندک پټ کاویه تی له دا شتنی زانراوه کان بټ شته کان و له سهر چ بنه مایه ک بوون و ده بن؟!.. ئایا زمان له بهر ټټ گار بوونه وه دایه له گه ټ شته کان، یان ده سته وازه کان ده سهوسانن له به باټا بټ ټټی زانراوه ی پټ ویست تا یارمه تی دروستی دهر بټ ټټ بدات؟!.. ئه مانه و چندانی تر پرسیار گه لټ کن له دنیای بیردټ زو ئه گهره کان و وهر گرتن و بهر په چدانه وه دا مش و مټټ کی قوټ و جه وه ری له دنیای ئه فراندنی شیعر دا به دوا ی خټ ټټا ده هټ ټټ.

ره نکه له سهر وده ری ئه م چه مکه هه سته وه رو باټا یا نه دا بټ نه جات حه میدی ره خنه نووس ده ټټټ:

زمان هه ټ گری هه موو نه مریه کانی مانا نییه و ههروه ها هه ټ گری توانای خولقاندنی ماناش نییه ، به و شټ وه یه ی که ئیتر سنوورک بټ هه موو هه نه ده کانی مانا دابټټ ، به ټ کو زمان له ته و او کردنی وه زیفه ی

به ده قبووندا کۆتایی به ده وره کانی دێ و ئیتر ئهوه خوێندنهوهیه،
که له ئازادییهکی بۆ سنووردا مانای نوێ دهخولقێ.

<https://dengekan.info/wp-content/uploads/2018/09/najatHamed.jpg>
g

نه جات همید

له ڤووی زمانهوه هه موو ده قۆکی ئهم بوونه به ڤ زمان له دایک
نا بێت، گهر ڤ یار وا بێت ته نیا له زماندا مانا بد زینهوه ،
مه بهست له زمان هه موو شۆ وازه کانی دروستکردنی مانایه .
ئاخ ڤ له ده ره وهی زمان و ئاماژه کانییدا شتۆکی دیکه ههیه که
سیسته مێ له مانای کۆتایی بنوێ ، واته سیسته مێ له زمانۆکی دیکه
که به ته وا وهی زمانۆکی دیکه ده قهو له ڤ کهاتی مانا و تاکه کانی
وشه دا له زمانی نووسین جیا ده بێ ته وه؟! (2)

له کاتی نووسینی ئهم باب ته دا بیر و تهیه کی (فه ره یدون سامان) م
که و ته وه که له نه وه ده کانی سه دهی ڤ ا بر دو و دا گو تی: “د ڤ نیام ده قۆکی
ز ڤر نا وازه ده نووسم له دا ها تو و دا، به ڤام نا زانم کهی..” ئه و
له مه دا باشی ڤ کا بوو که مانایه کی دروست بکات له ده سه ڤاتی زمان و
ها تنه ڤ شه وهی ساته وه ختی ره ها بوون و سه ره وهی زمان و هاوشان و
ته با له گه ڤ ئیلهام و باب ته دا، چونکه ده یزانی چه ندان جار ده سه ڤاتی
زمان له نا وه ندی ده قدا بز ده بێت و ده قیش ڤ و و گه یه کی تر وه ر ده گر ڤت،
دو و ر له بیر کهی ڤ شینه و ته نانه ت توانا به ه ره ییه کانی شاعیر،
ل ڤ ره وه ههستی به و خا ڤه کرد بوو، که ز ڤر ئهسته مه تا ئ ڤستا ئه و زمان
و مانا با ڤایانهی له ناو گیانمدا گ ڤنگ ڤ ده ده ن توانی ب ڤتم به د ڤی
خ ڤم خست ب ڤتمه سه ر کا غه زو ل ڤی ڤازی بم، یان رو و نتر ب ڤ ڤین زمانی
گیان و خودی نا وه وه.

فه ره یدون سامان

عبدو... به گي سلمان به گي گران (۱۹۰۴-۱۹۶۲) ي شاعيريش له مڙه و پش فهرديدون سامان نهك تهنيا دركي بهم خا ه گرنه كردبوو، به كو له شيعر كيشدا ئاشكرا دهر بښي ل دهكات، كاتك دهت:

هر چه ند ته كم نهو خه يا ه ي پي مهستم

بم ناخر ته ناو چوارچو ه ي هه به ستم

لكدان ه و ي دهر وون ، قس ه ي زوبانم

بچي وه ها له يهك دوورن؟ نازانم

به... راسته ههست وسزو خه يا و زمانى ناخ جار انك تهسته مه وهك پويست بتوانر ت بخر ته سهر كاغز، لره وه يه پرسيارى دهسه اته كانى زمانمان لا گه... هه دهن، به و ي تا چه ندك ته باو ناكك، هاوبهش و جيايه له ههست و گيان، ئايا زمانى حا ده ب ته زمانى گوتار؟ نهى ئايا زمانى ههست و گيان ، ياخود بهر فراوانتر بښين ميتافيزيك ههر هه مان نهو زمانه ماترياله يه رځانه مامه ه ي له گه دا ده كين و به كار يده ښين؟ يان زمانى كى ز ر تايبهت و شراو ه يه و له پشت زمانى ئاساييه وه خ ي مه لاس داوه؟ يان وهك ميوان كى ز ر ده گمن جار جار ده كه و ته وتو څر له گه گياندا؟ نهى كارى دا ه نه رانه و به كار ه ښانى گه مهو ته كنكه ج راو ج ره كان له كو ي زمانى دهقه ناوازه كاندا؟ چه ندك شاعير شهونخونى دهك شت و ماندوو ده ب ت ب كار كردن له ناو بونيا ته ج راو ج ره كانى ده قدا؟

هنگه له س نكي هم باب ته وه ب ت عه بدموته ليب عه بدو لا ب ت:

زمان ههر ته نيا ك مه لك دهسته واژه ني، به كو ك مه لك په يوه ندييه، ههر ته نيا خو نه ران و فهره نكسازان به بونيا تنان و دروستكردنى خهريك نين، به كو ب خ ي قهواره يه كى زيندووى گه شه كردوو له ناو ك ييه كانى ژيان و سهردهم و كارو بيركردنه وهو ژينگو شه قام و پ داويستيه كانى ك مه لگاوه هه ده قو، په يوه ندى به سهرنج و به دوا داچوون و مهرگه سات و خه ونه كانه وه هه يه، بهو مانا يهش شه ي زمان شه ي خوده كان نييه، به و وهك (بارت) ده ت: شه ي ناو ك ييه كانى زمانه. واتا نه و ي كه ووبه ووى يه كتر ده بنه وه ناو ك ييه كانى زمانه، تاكه كان نين، زاراوه ي ك مه لايه تيه، نهك تاك. (3)

له هه مان كاتيشدا ده كرت بښين ر ي ت ده چت نهو زمانه تايبه ته ي تاك، كه تاك خ ي وهك بوويه كى ك مه لايه تى له سهر بنه ماي وهر گرتن و پ ډان جو ه دهكات، ر ي هه ب ت له ناو رهوتى بزاوتى زماندا، وهك به شك له ك و له هه مان كاتيشدا جيا له هه مووان.

ههر نه مه شه وا له ناجات هميد دهكات به ج ر ك له ج ره كان وه لامي

ئەم پرسیارە بۆ ئاتەو: شاعر گەوهەری هیچ بوونکی دیکە جگە لە بوونی بنیاتە زمانەوانییەکان ناگرێتە خۆی و لەمەشدا ئازادی هاتنە گۆ و داڕشتن بناغە نووسینی شاعەر.

من لەو بۆلەڵەدا نیم هیچ یەكێك لە نووسینە تیاری و بنیاتگەرییە نووییەکان لەگەڵ خۆندنەوێ كەمەگەیهکی خاوەن خۆنەری تەمبەدا بگونجێت. (4)

گەر بۆینە سەر زمانی شاعەر لە رەوتی ئەدەبی جیهانیشتا دەتوانین بۆین یەكێك لە هەڵکانی سەرھەڵدانی قوتابخانەیی زمانی شاعریی The language school of poetry لە ساڵی 1970 لە ئەمریکا بریتی بوو لە وەڵامدانەو بەرپەچدانەوێ شاعری ئەمریکی باو و ترادیشنە و هەروەها فۆرمەکی، لەوانە: بزوتنەوێکانی قوتابخانەیی نیویۆرک و چای رەش the Black Mountain and New York schools. هەواییاندا جەختی تەواو بکەن سەر زمانی شاعەر بۆگەیهکی نوێ بەرھەم بێنن تا خۆنەر کاریگەری لەگەڵ دەقدا دروست بکات. (5)

شاعیرانی قوتابخانەیی نیویۆرک (کینت کۆچ و هاوڕێکانی)

لای ئەمان یەكێك لە لایەنە سەرەکیەکانی زمانی شاعەر کە لە خۆی دەگرێت بریتیە لە بیرۆکەو بابەت، بەوێی زمان ماناکان هەڵبژێرێت و وەرەگرێت نەک بە پێچەوانەو، لێرەوێی زمانی شاعەر هەواییات خۆنەر بەشدار بۆ بکات لە دەقدا، بایەخدان بە خۆنەر بەوێی جێی بکەرێتەو لە دەقدا و تەنانت بەشدار بێت لە بونیاتنانی ماناش

تیایدا، له ځای تېکشکاندنې زمانې شیعړه وه ، لږه وه شاعیر
ده خواږت له خوږنهر ځکه یه کی نو بد زیته وه بې نژیککړنه وه بې
ناو ده ق.

زمانېش هېچ نیه جگه له ئاماژه کانی مانا ، ماناش بریتیه له
ځخستنې زاراوه کان، به جړک ده گمېنیا پوه دیار بېت له
دروستکړدنې وښه لږیا نه وه، ده گمېنیش ده چنه ناو چوارچلوه
زاراوه وه، تا کار ده گاته ئه وه به جړک ئه م په یوه ندیه بې کتایه
درېژ بته وه له نوان ده لاله ت و زاراوه کاند.

هاوشانی (ښن سلییمان) و (هیچینجان)، زړکې تر به شداریان له
بزوتنه وه شیعړه دا کړد، وه چارېس بړنشتاین، باریت واتن،
هروه ها بې پیریلیمان. (5)

شاعیر رڼ سلییمان

کینیت کچ له گڼ قاری ره خنې نیویړکدا ده ځت:
ځکه یه بې ئه وه زیاتر روونکړنه وه مان پې بدات له مباره وه، ئه و
وته و پښنیاړه به به هایه بوو که (پو ځاله ری) پېددام کاتک گوتی:
بیرکړنه وه له وهی که چی له ناو ده قی شیعردا ده گوزهر و له
شوښه کانی تر دا نابینر ته وه ئه وه یه که شیعړ ځی له ځیدا زمانکې
جیا یه، یان زړ تایبه تمه ندر بښین " زمانه له ناو زماندا " (6)
ئمانه ی باسما ن کړدن وه پښه کیه و ابوون بې چوونه ناو کړکې
لږک ښه وه که مان له سهر شیعړی (کام را) ی شاعیر ځنځس فایه ق (7)، که
من به ه و ځکې جیاوازی ده بینم له ناو خودی شیعړه کانی شاعیر دا و
کار له سهر کړدنې زمان و بونیاتنای فږمکې نو و ته کنیکې
زمانه وانی جیام تیا خو ښه وه که شونځونی شاعیر ده رته خات بې
به ره مه ښانی ده قکې له م شوه یه و سوود وه رگرتن له ئه زمونه

شعريه، چونكه له باره واقعيه كهيدا جلوبه رگ ده دور ته وه، به ام
له باره مه جازيه كهيدا نوشوستيه كاني ژيانيش هر وهك بهرگي كي د اون
پويسته ب سا ژكردنه وه يان بدور نه وه.

لره وه ب مان دهرده كه و ت شاعير زياتر كاري له سر ف رمي ش وه كان
كردو وه؛ وهك ده موچاو دوورينه وه، فليم.

به ام له هه مان كاتيشدا جهوهر فهرام ش نه كراوه و كارامانه
تهه كك شي هم ديمه نانه ي كردوون به هه ناسه يه كي فلهسه فیه وه و
دەرچوون له سنوورو پوهره كاني هم جيهانه و ف يني مه لي خه يا له
زوومي كام رايه كه وه كه حيكايه تي تاكي كي نام مان ب ده گگ ته وه.

له ك پله ي دووه مدا كام راكه ده ب ته كاراكتري سره كي و دوو ديمه ن
له يهك ديدات، ديمه ني ابردوو كه خودي شاعير تيايدا غائبه و
هه نگاوه كاني د نو ده چن، هه ناسه كاني د ن و ده چن، له گه ديمه نه كاني
ئستاي كه خي له كام راكه دا دهرده كه و ت، به ام سر ژك له تابل ي
سوريالي قه شه نگ كه لوردبوونه وه و ستايشكردنيان پويسته. و
دهرده كه و ت باسي سيمف نياي سيران كي ئا ووا ي ئاوه ژوو دهكات،
به گگ انه وي تابل كان ب واقع ل ي تده گه ين و بهم جره
ده توانين پارچه پهرتبوووه كان له يهك بده ين؛

ره نگك هه دده دم (دهق) X چه تر ك يان خ وه ت ك هه دده دم (واقع)
ده نگك ده پرژنم (دهق) X ئاو، يان عه تر (ب ن) ده پرژنم (واقع)
هه نگا و ك داده نم (دهق) X (ب هه بژارني ج راوج ري خو نه ر) —
داده نم

به حوكمي نه وي ره نگ ش وه و ف م، ده نگ يان زمان: ناواخن و
هسته، هه نگا و يش (جو ه) يه، كه واته ده توانين ب ين كردنه وي
گيان به بهري ژيان كي نو دا. هه رچه نده و نه گرتي نه مانهش له
داها توودا ده بن به حيكايهت و ك ن ده بن، له گه شه يه كي بچوكي هم
ژيان وه ون ده بن و كه س ك ياديان ناكات، وهك نه وي نه بوو بن.
جي خي ته تي ئامازه به وهش بكه ين ميتا ف ي س بهر ز ر به ه نر به چه ند
مانا يه كي جيا لهم ده قه دا به كار ه نراون، له وانه:

س بهر ك واق ي و ما وه. . ل م نا ب ته وه = مني ئستاي بزر

پيربووني س بهر ه كان و نه مردنيان = گيان

ره سم ي س بهر ك ده گرم: هه ما ق / په تپه ت ن. . تاد = مندا يي

هه به زينه وي س بهر ه كان له كاتي په تپه ت ندا (س بهر ه كان له حا ته تي
ك دان) = ها و كاني مندا ي يا خود ها وه و ئازيزاني ك چكردوو.

به گشتي لهم ده قه دا ك شو ململان يه كي به رده وام هه يه له ن وان
بابهت و زماندا، زمان جار ان ك ده سه ياتي رها وه رده گر ت و زا

ده بټ به سهر فټرمدا، پاشتر بابهت و بېرټ که ده یو ټ زمان ژر بار بخت و تهنه له ساده بوونه وی زمان دا له جټگاگه لټکدا ده گاته ټو ټاده یی هیچ گوټ به زمانی شاعر نه دات و له بهرانه بریشدا له داو و گرټی شاعر که وه ده گلټ و بټیه یان به هټندی وهرناگرټ یاخود له ساته وهختی نووسینی شاعر که دا ټو ره گزه بز ده بټ، بټ نموونه ټو بټ په نا بردن به هونه ره کانی رهوانبټژی راسته وخټ و به زمان ټکی بټ گرټ و گټټ ده ټټت:

کام ټراکه م بهرانه بر که لاهه یه ک ټر ده خه م
یان

بهرانه بر به دیمه نټک کام ټراکه م داده نټم
له کټ تاییدا ده ستخټشی له هټو ټه جیاوازی شاعر ده که م و هیواداریشم له هټوو شاعیره جیاوازو ټه فرټنهره کان هټو ټی جیدی نیشان بدهن و ټوم ټده وارم نووسینی شاعری له مه ټ خټمان هټناسه یه کی نوټ بدات و به ټهنگو بټیه کی دا هټنهرانه وه شاعیره کان ټه سپی خټیان تاو بدهن و شهیدایانی ده قی باش ټاسوده بکه ن و ره خنه گرانی ټه کادیمی و زانستی بهټننه جټش و خرټش.

په راوټزو سهرچاوه کان:

- 1- muskingum.edu/~psych/psycweb/history/chomsky1-
- 2- زمان و فیکر له نټوان ټټټرو پراکتیکدا، نه جات حمید . 2013 . ل 10 و 22
- 3- شه ټی زمان له پټناو ته ټویلکردنی ده قدا، عه بولموت ته لیب عه بدو ټلا. 2010. ل 178
- 4- - زمان و فیکر له نټوان ټټټرو پراکتیکدا، نه جات حمید . 2013 21,40ټ
- 5- poets.org/poetsorg/text/brief-guide-language-poetry
- 6- The Language of Poetry. Kenneth Koch , May 14, 1998 Issue. The New York Review
- 7- پاشکټی ټه ده ب و هونه ر ، ژماره 941، لاپه ټه 1، شاعری کام ټرا، فینټس فایه ق